

Berentés Tamás

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

Molnár János rajza

A hetedik résszel folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését.

Favágó leszek. Farkasvakság. A vasútműszaki brigádban. Szomszédom a pesti sofőr. A diadalmas krumpliszüret. Ivanov szökése. Vissza Kazahsztanba.

Beállt a tél, áthelyeztek a favágók közé. Brigádunk a számárra kijelölt területen kézfűrésszel kivágta a szép szál fenyőket, legallyazta, méretre vágta, deponálta.

A norma 2 m^3 fenyőörnk kitermelése volt személyenként és naponta. A hó szép csendesen, de szüntelenül esett, és novemberre csaknem mindenütt derékig ért, néha mellig. A ledöntésre kiszemelt fának a megközeletése sem volt egyszerű. A fa körül másfél méteres körben a talajt a hótól meg kellett tisztítani. A már ledöntött fa gallyazásakor a magas hóban kellett a fejszével dogozni - ez volt az én feladatomban - és meg kell vallanom, nem voltam valami ügyes: az első napon, az első órában jól belevágtam a mutatoujjam végébe. A nyesés szöge nem volt megfelelő, a fejsze megcsúszott és ez okozta a bajt. Az ingem egy darabjával bekötöztem szétnyílt ujjamat; szerencsém volt, hogy akár a fél kezemet le nem nyisszantottam a borotvaéles szerzőszámmal. Ez esetben ugyanis nem kerültem volna el, hogy öncsonkítás bűne miatt ki ne osszanak számomra néhány évet.

Mint mondtam volt, a hó általában derékig ért és így megtalálta útját halinacsizmánk mélyén kapcába tekert lábunkhoz, akár csak vattás kabátunk nyakrésznél, s elolvadva lassan átnedvesítette a göncünket. Persze, ha valakinek vattával jól tömött volt a nadrágja és a halinacsizma szárát kitöltötte - nem volt semmi baj. Vagy, ha volt egy jó sál, amit a nyaka köré tekerhetett...

Amíg az ember mozgott, dolgozott és elnyűtt teste képes volt hőt termelni, a hideg - általában mínusz 20-30 fok volt télen, de nem volt ritkaság a mínusz 40 alatti hőmérséklet sem - elviselhető volt. Talán azért is, mert majd mindég szélcsendes volt az idő.

Köztudott, hogy a favágók étrendje kalóriadús - méltóan a nehéz fizikai munkához. Mi viszont a hajnali öt óraker bekanalazott káposztalevesen és a darab fekete kenyérünkön kívül nem jutottunk táplálékhoz.

Amunkába való indulás félhét tájt történt, még sötétben álltunk a kapu előtt várakozva hat órától. Aztán kiszámoltak minket a kapun, felvettük a szerszámokat és irány a munkaterület.

A sűrű kisvasúti hálózatot kihasználva tettük meg az utat: általában egy-másfél óra alatt. Akik erre képesek voltak, párba állottak, egymás vállára téve karjukat a síneken lép-

deltek: így jóval könnyebb volt, mint a talpfákon járni. A társammal lépést tartva olymértékben összeszoktunk, hogy képes voltam kilométereket félálomba merülten - a fáradság nyilván közrejátszott - megtenni. Néha még álmodtam is... vagy inkább álmodoztam: valami jó nagy és illatos kenyérről, annak ropogós, rózsaszín héjáról... óh Istenem! add, hogy csak egyszer még jóllakjam kenyérrel! Hát ilyesmikről álmodoztam.

Mint említettem a norma 2 m^3 fa kitermelése lett volna naponta egy embernek. A brigádok általában 25-30 emberből állottak, és ha az elvárt minimumot teljesítették, akkor megjárta nekik a napi és fejenkénti 65 dkg kenyér. Az értékelés dekadonként történt, a brigádon belüli elosztás joga a brigádérosé volt, aki általában nem is dolgozott. Ezt nem is róttá föl senki, számára a feladat egészen más jellegű volt.

Mondanom sem kell, hogy a norma teljesítésére nem voltunk képesek. Ha jól emlékezem, a mi brigádunk 20 emberből állott, ez azt jelentette, hogy egy munkanapon 40 m^3 fát kellett volna a hóból körkörösén kiásni, dönten, gallyazni, méretre vágni, a kijelölt raktérre vonszolni és ott deponálni. Az átvétel ott történt meg. Még a felét sem tudtuk hozni annak, ami az elvárás minimuma volt. Tehát csalt az, aki felmérte az el-

végzett munkát - és pedig a láger vezetőségének tudtával. Aztán ezek is csaltak, amikor az irányításuk alatt működő láger teljesítményéről, a tervteljesítésről küldték szép jelentéseiket a SZOLLAG Igazgatósághoz Szolikamszkba. Ezek aztán összesítették a beérkezett jelentéseket és felterjesztéseiket némi kiegészítéssel Moszkvába küldötték a GULAG Főigazgatóság számára. Ezek rádobtak ismét egy lapáttal... végül olyan kép kerekedett ki mindebből a hazugsághalmazból, mintha a GULAG gépezete simán, olajozottan működne és derekasan kivenné részét a nagy szovjetbirodalom felvirágoztatásában. De így ment ez a civil társadalom vonalán is: a hazugságoknak olyan légvárai épültek ki a meg-megisméltődő öt éves tervek során, amelyek napjainkban omlottak össze, maguk alá temetve a birodalmat.

Jócskán benne jártunk a télben, amikor olyasmi történt velem, mint még soha: elveszítettem a látásomat. No, nem teljességgel: akkor váltam vakká, amikor a nap lenyugodott. De akkor egyik pillanatról a másikra, átmenet nélkül. Nem létezett számomra alkony: egyszeriben szurok sötétség vett körül. Nagyon megrázó dolog volt, erre nem voltam fölkészülve. A brigadérosom bekísért a gyülekezőhelyre, átadott az őrségnek. Ezek leültettek a tűz mellé: ennek csak egész halovány derengését láttam. El sem tudtam képzelni, mi lesz itt velem. Vak fegyencet még nem láttam magam körül a lágerben, de nem is hallottam ilyen esetről.

Csakhamar gyülekezőt kongattak és derék, sínenjáró - társammal elindultunk. Minden nehézség nélkül tettem meg az utat, hiszen már behunyttal szemmel is könnyen hazaértem máskor is, egy finom zabkásáról ábrándozva. De midőn a lágerkapuhoz értünk, onnan engem vezetnie kellett a társamnak végig az udvaron, de még a barakkon belül is a priccsemhez; majd később az étkezőbe, no meg a latrinába. Semmi mást nem észleltem, mint egy-egy villanyégőt... körötte pedig a sötétséget.

Híre terjedhetett a lágerben megvakulásomnak, mert még aznap este felkeresett a barakkban egy idős rabtársam, aki némi lelket öntött belém; elmondotta, hogy - még a háború idején - ő maga is átesett ezen a betegségen. Szerinte a gyenge táplálkozás okozza.

Másnap reggel bekísértek a láger orvosához, aki néhány nap alatt meggyógyított: reggel - este jelentkezniem kellett nála, hogy lenyeljek egy fakanálnyi bűdös olajat - talán csukamájolaj lehetett...nem tudom. Szerintem ez a betegség idehaza ismeretlen. A tudós könyvek szerint az A-vitamin teljes hiánya okozza. Mint köztudott, ebből a vitaminból bőven van a tejben, vajban, spenótban, paradicsomban... de semmi nincs a zabkásában és a káposztalevesben. Természetesen, a kezelés nem mentett fel a munka alól, de cseppet sem érdekelt. Derék társammal lépdeltem a síneken oda-vissza, napközben pedig láttam.

Emulóban volt a tél amikor át helyeztek a pályafenntartó brigádhoz, melynek feladata a vasútpálya üzemképességének biztosítása mellett a kisiklott szerelvények sínre tétele volt. Ehhez a csapathoz tartozni változást jelentett számomra, még hozzá jó irányú változást. A brigád kis létszámú volt, talán 10-12 fő tartozott hozzá. Külön barakkban volt a helyük, ott ahol a láger belső kiszolgálói - szabó, cipész, írnok, szakács - éltek. Külön helyiségünk volt, mert nem egyszer éjjel ugrasztottak ki minket egy-egy kisikláshoz...ez bizony olykor igen kemény munkát jelentett, de utána alhattunk - és dupla adag kását, kenyeret is kaptunk.

Naponta végigjártuk a hozzánk tartozó 20-25 km-es szakaszt. Aki a brigádunkat vezette, valamikor maga is vasutas volt, vasútépítő szakember. Tanult, intelligens ember volt, embe-reit maga válogatta össze. Máig sem tudom, hogyan kerültem közéjük és végig együtt maradtunk, amíg csak a Palomi láger volt az otthonom.

Szóval végigjártuk a szakaszunkat, s a szükséges javításokat elvégeztük. Volt, hogy talpfát kellett cserélni, máskor a megsüllyedt pályát aládúcolni. A rövid nyári időszakban a talaj felső egy métere felengedett - a Tajga már csak ilyen - és bizony sok vesződséget okozott nekünk. Ha valahol kisiklott a kisvonat, csak azon imádkoztunk, hogy a mozdony maradt volna sínen... azt rettentő nehéz volt helyére tenni: 6-8 óras megfeszített munkát jelentett, hisz semmink nem volt, mint a helyszínen kitermelt fenyők sudara - kétkarú emelőként használtuk. Volt még kötélünk, csigánk, kéziszerszámunk. De talán legelsőbbben is a brigádvezető találé-

konyságát kellett volna a méltányosság okán említeni.

Ha pedig csak egy-két kocsi volt szó, akkor - amennyiben nem volt rakománnyal terhelt, hát félóra alatt helyre tettük. Ha kellett, részben - vagy egészben. Ez is a mi dolgunk volt.

Azon kellett lennünk, hogy a szeptemberi fagy beálltakor a pálya rendben legyen: ekkor a fagy megfogta és oly erővel, hogy olvadásig nem sok gondunk volt vele.

A brigádot egy őr kísérte, nem volt bajunk egymással, észre sem vettük. Sokszor előfordult, hogy emelőrudat kellett keresni a fák között: ilyenkor a csapatból két-három ember az őről engedélyt kért és kapott arra, hogy szem elől tűnjön egy időre. Nem volt gond ezzel sem: „Igyítyle!” - mondta, s leült cigarettát csavarni. Tudta jól, hogy aki elment, vissza is jön - hacsak nem unta meg az életét.

Ideje szólnom arról, hogy itt az Ural mélyén sorsom összehozott egy igen derék magyarral: Bubán István volt a neve, egymás mellett volt a fekhelyünk, a négy személyes „vagonka” két felső helyét foglaltuk el. Ő egy másik brigádban dolgozott, én meg a favágóknál. Csak esténként találkoztunk, sokat beszélgettünk, jól esett végre magyar szót hallani. Elmondta, hogy sofőrként kereste kenyerét, s valamikor 46-ban, Pesten elgázolt egy orosz katonát. Talán öt évet kapott mindössze, mert az orosz részegen esett a kocsija elé és - szerencséjére! - ezt a szovjetek bírósága figyelembe is vette. (Azt már nem vette figyelembe, hogy Bubán István magyar állampolgár volt, az ügyben magyar bíróságnak kellett volna eljárnia.) Amikor itt a Palomon találkoztunk Bubán Istvánnak már csak néhány hónapja volt hátra büntetéséből. Megkértem őt, ha hazakerül, vigyen hírt rólam. Ezt meg is tette szegény, de jóval későbbben, mint arra számított.

Ide tartozik, hogy 1991 nyarán sikerült nékem őt megtalálnom. Ez a találkozás - 41 év után - mindkettőnk részére élmény volt, megható élmény. Elmondotta szegény, hogy büntetésének leteltével, útban Magyarország felé, valahol Ukrajnában feltartóztatták és még lehúzott vagy másfél évet...mintegy ráadásként, a Birodalom dicsőségére. Ígéretét nem felejtette el: 1952. június 27-én je-

lentkezett Budapesten Kálmán nagybátyámnál - egykori I. világháborús hadifogoly nál; hivatásos honvédtisztként szolgált a Térképészeti Intézetnél. Ő értesítette Szüleimet, s elmondta nekik mindazt amit Bubán István révén rólam megtudhatott.

Elmesélek most egy tanulságos kis történetet. Egyedi alkalom volt ez számomra arra, hogy végre egyszer jóllakottnak érezzem magam, de arra is, hogy bepillantást nyerjek a „szabadok” munkás hétköznapjaiba.

Egy munkaszüneti napon önként jelentkezőket toboroztak a folyó menti (Káma) falu kolhoza számára; a feladat a krumpli betakarítása volt. Jelentkeztem magam is, arra gondolván, hogy abból, amit betakarítunk, jut majd nekem is.

El is indultunk vagy húszan, és jó kétórás gyaloglás után megérkeztünk egy nyomorúságos kis településhez. Elszórtan 40-50 ház, egy-két nagyobbacska középülettel. A falu nevét már nem tudom, de arra emlékezem, hogy mindenfelől erdő övezte a települést, s egy kanyargó földút szelte ketté. A krumpliföldünk a házaktól távolabb, közvetlenül az erdőszélen terült el, akkora lehetett, mint két futballpálya. Az agronómusnő már várt minket. Két őrnök letelepedett egy számukra odakészített lócára, a vattaskabátunkat halomba dobtuk, s nekiláttunk.

Dél felé járt az idő, a nap kellemesen melegítette a hátunkat, miközben a két gebe után vont borona után haladva, a felszínre vetett gumókat kosarakba dobtuk, s a megtelt kosárból a termést a kijelölt helyen szalmára leszórtuk.

A munka elég gyorsan haladt, még a nap leszállta előtt végeztünk. Jókora halom krumpli összegyűlt, pedig a termésnek csak a javát szedtük fel, a kisebbeket beletapostuk a földbe, a javának a javát pedig sütöttük, főztük - zabáltuk egész nap. Mindenki a már előre elkészített kisebb-nagyobb zsákjait - melyeket a ruhája alá el tudott rejteni - már napközben jó előre megtömte, az örökét is. Magyarán: a termésnek legkevesebb negyedrészt elloptuk és a helyszínen megzabáltuk.

Levonulásunk előtt az agronómusnő megdicséرت minket, mondván: ilyen jó termést még eleddig egyszer sem tudtak betakarítani. Sajnálkozott, hogy nincs módja minket

krumplival megajándékozni, mivel ezt a törvény nem engedi meg. Az őrség buzgón helyeselt, holott ők is úgy meg voltak tömve, hogy alig tudtak mozogni - velünk együtt. Bizonyos, hogy az agronómusnő előtt nem volt titok mindez. Lehet, hogy a férje, apja, valakije a mi sorsunkban osztozik valahol; derék asszony volt, áldja meg az Isten.

Említettem, hogy erdei munkánkon az őrizet szinte csak jelképes volt. Valójában, és igen hatásosan a Tajga őrzött minket. Az a fegyenc, aki magát a szökésre elszánja, elsősorban is az éhhalállal számolhat. Azután avval, hogy széttépik a medvék vagy farkasok. Harmadjára pedig, hogy a helybéli lakosság beárulja, s elfogják.

Ennivalót félretenni a rab csak a kenyerebből tud, a mindennapi fejadagjából és ez nem egyszerű dolog, amikor amúgy is állandó éhség gyötéri, hisz az egyetlen éték ez, ami a lelket tartja benne. De tételezzük fel, hogy ezt valahogyan megoldja; azt a kenyeret ki kell szárítania és el kell rejtenie, hogy mások a szándékára rá ne jöjjenek, a szárított kenyerét el ne lopják. Már ez is igen nehéz feladat, de sikerül. Akkor a kiszemelt napon a gyűjtött kis élelmet a kapun ki kell vinnie, úgy, hogy ne vegyék észre - ha túl sokat vinne, feltétlenül észreveszik. Emberünknek szerencséje van: két-három napi szűkös étellel kiér a munkahelyére, beveszi magát a rengetegbe, eltűnik. Eltűnését csak a műszak végeztével veszik észre. Várakozás, ordítózás után sem kerül elő.

Emberünk csörtet a vadonban, gondosan kerüli a lakott helyeket. Ez nem nehéz dolog, hisz ilyen alig akad. Ennivalóját beosztja, ha szerencséje van, medvével sem találkozhat. Élme hamar elfogy. Az erdő élte a vadakat, még a vadászó embert is, akinek fegyvere van, de mit kezdjen a menekülő a rengeteg mélyén fegyvertelenül. Még tüzet sem mer rakni, nehogy a tűz árulója legyen.

Az éhség mind követelőbben kényszeríti arra, hogy valami lakott helyen próbálkozzék ételt szerezni. A lakosságtól félni kell. Azt a személyt aki segítene, s ez kitudódik, elítélik - maga is lágerbe kerül hosszú évekre. Ugyanakkor 50 rubel üti a markát a feljelentőnek. Tekintélyes összeg egy kitelepített nyomorultnak: legalább kéthavi jövedelem.

Tudni kell, hogy messze környéket - a közép Ural vidékét értem alatta - még a cári időkben a Don mellől, hűtlenség miatt oda kitelepített, száműzött kozák népcsoport lakja. „Cseldonok”-nak nevezik őket - csolovek iz Dona - Don mellől való ember megjelölés rövidítéseként.

Ezek a cseldonok vadászták aztán azokat, akik szökésre szánták el magukat. Röviden elmondom egy szökés történetét, úgy ahogyan magam hallottam:

Ivanov - nevezzük így - egy napon úgy döntött, hogy elege van a lágeréletből. Gyűjteni kezdte és szárította a kenyeret, melyet három kis zsákocskában rejtegetett. Szándékáról barátjának nem sikerült őt eltérítenie; egy napon az esti sorakozónál hiába keresték órákon át, nem került elő. Brigádjának élelemadagját megkurfitották, néhányukat megverték - persze ez nem segített.

Talán 8-10 nap is eltelt, amikor a lágerlakókat felsorakoztatták és Ivanovot megbilincselve és szemmel láthatóan félholtra vert állapotban a rabok sorfala elé vezették. Itt - mindenki előtt el kellett mondania szökésének történetét.

A szerencsétlen elmondotta, hogy napokon át tört előre a vadonban Ejel felé - legalább is amerre úgy gondolta, a déli irány van. Került minden utat, ösvényt, a kisvasúti vonalat, nehogy találkozzék valakivel. Elfogyott a magával vitt szárított kenyere, gyötörte az éhség. Teljesen legyengülve elrejtőzött egy sziklahasadékban, gondolván pihen egyet, s azután kissé erőre kapva tovább megy. Még el sem szenderedett, amikor lépteiket hallott, s látta, hogy egy gyermekleányka közeledik. A gyermek kezében kis kosár volt, Ivanov úgy gondolta, a kosárban élelem lehet. Ettől elveszítette az eszét, elöugrott rejtekéből, s a megrémült gyerektől elvette a kosarat, s elinalt.

A kosárkában semmi élelem nem volt, nyers gombán kívül. Ivanov az éhségtől szédelegve elrejtőzött a sűrűben s elaludt. Arra ébredt, hogy rúgások érik, puskás emberek veszik körül, a gyermek apja is köztük volt.

Sorsa ezzel beteljesedett. Átadták az NKVD-nek. Olt először is jól megverték, majd visszavitték abba a lágerbe, ahonnan kerekét oldott.

(Folytatjuk)